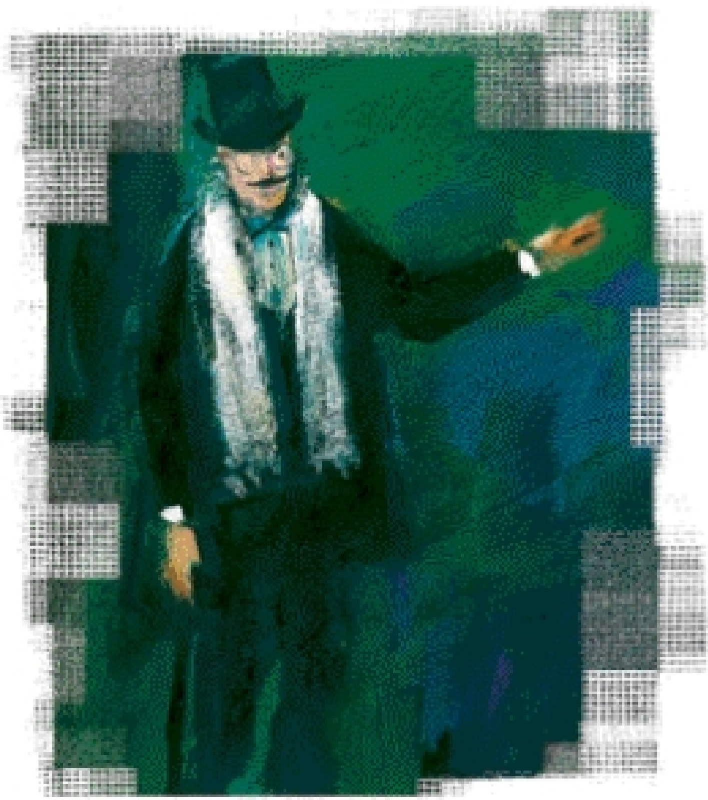
biblioteca școlarului

MATEIU ION CARAGIALE

CRAII DE CURTEA-VECHE

Litera

biblioteca școlarului

Mateiu Ion
CARAGIALE

CRAII DE CURTEA-VECHE

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Debutul epic al lui Mateiu I. Caragiale datează din 1924 cu Remember*, povestea unui exotic şi misterios sir Aubrey de Vere, asemănător lorzilor pictaţi de Van Dyck şi Van der Foes; cunoscut într-un muzeu din Berlin, tânărul dispare într-o tragedie nedezlegată, dar al cărei mister ar putea fi homosexualitatea. Povestirea e remarcabilă prin gravitatea tonului, prin cadenţa stilului somptuos, doct şi nobil. Nu un roman este opera de maturitate a scriitorului,* Craii de Curtea-Veche *(1929), ci evocarea lirică a unei epoci de descompunere morală. Craii sunt Pantazi, Paşadia şi l-am trece printre dânşii şi pe însuşi povestitorul, cu un rol echivoc pe perpetuu invitat, observator, nu fără a trăda şi o adeziune sufletească integrală faţă de purulenţa morală zugrăvită cu mult patetism liric. Atât Paşadia cât şi Pantazi sunt exemplare de decadenţă levantină sau exotici, oameni de mare intelectualitate sau numai de rafinament bogaţi, cu o viaţă aventuroasă şi plină de taine trecute, sibariţi, cu vinele arse de nevoia luxurii. Nutrind pentru unul „evlavie" şi pentru celălalt o „slăbiciune", povestitorul se face istoriograful solemn al unor „simpozioane", pornite „platonician" şi degenerate apoi în simplă destrăbălare, cu nevoia absolută a degradării; pe lângă aceste elemente de descompunere rafinată, în care orientul se îmbină cu lunga obişnuinţă a occidentului, se adaugă desfrâul mitocan al lui Pirgu, produs naţional ce prosperă într-o abjecţie fără reflexe aurii, şi care, în fond, nu reprezintă o decadenţă şi un sfârşit de rasă (ca familia Arnotenilor), ci un punct de plecare şi de ascensiune socială. Întreaga această zugrăvire a unei mari mizerii morale nu este făcută cu repulsie sau în sentimentul unei satire sociale, ci cu gravitatea unui ton solemn, aulic, pompos, nu lipsit de convingere şi de adeziune. Ceea ce înnobilează oarecum zugrăvirea acestui putregai social este marele talent al scriitorului, calitatea stilului său somptuos, liric, pitoresc, fosforescenţa decadentă a limbii, în amestecul de imagini*

poetice, de cuvinte arhaice, de demnitate de expresie, cu trivialităţi verbale căutate anume — într-o concepţie bizată ca întreaga personalitate a acestui colorat şi steril scriitor de decadenţă.

> *Eugen LOVINESCU,* Mateiu I. Caragiale, *în E. Lovinescu,* Scrieri 6, Istoria literaturii române contemporane 1900–1937, *ediţie de Eugen Simion, B., Editura Minerva, 1975, p.256–257*

În poezii de o factură parnasiană savantă Mateiu I. Caragiale, fiul dramaturgului [...], îşi caută înfrigurat strămoşii pe care îi credea aristocraţi. Vedea pe fanariotul indolent şi mândru de spiţa lui, sau mai departe pe barbarul fără nume alergând pe câmpiile acestui pământ: „Sunt seri, spre toamnă, adânci şi strălucite/ Ce luminându-mi negura-amintirii/ Trezesc în mine suflete-adormite. //Demult, încât cad pradă amăgirii,/ Când Cerul pârguit la zări cuprinde/ Purpura toată, şi toţi trandafirii."

Naraţiunea Craii de Curtea-Veche *a avut de la început admiratori fanatici. „Craii" sunt nişte stricaţi subţiri, amestec de murdărie şi sublim, cel puţin întrucât priveşte pe Paşadia şi Pantazi. Suntem în Bucureştii semi-balcanici, semi-occidentali, unde fineţa cea mai înaintată se amestecă cu înjurătura şi pofta grosolană. Limba însăşi e caracteristica: „dat în Paşte", „brambura", „avea cârlig", „lapoş", „guguştiuc", „o ţii aşa ca gaia maţu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. Vous devenez agaçant avec vos Arnoteanu; mai dă-i... Voyons, il faut être sérveux". Eroii au gusturi execrabile. Pirgu umblă „cu o desculţă borţoasă în luna a noua" şi are un limbaj de desfrânat: „a fost di granda, era să fete pe mine", „La mai mare, solzoşia ta... al nostru eşti. Umbli să-ţi laşi lapţii cu folos. Bre, cum te mai înfigeai în undiţă la Mascina, o luaseşi pe coarda razachie, cu sacâz dulce, uşor.*

...Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbeceşte, ca până la iarnă să te văz crap îmblănit." Din toată scrierea se desprinde o savoare ciudată. Mateiu Caragiale este şi el promotor al balcanismului literar, acel amestec gras de expresii măscăricioase, de impulsiuni lascive, de conştiinţă a unei eredităţi aventuroase şi triburi, totul purificat şi văzut mai de sus de o inteligenţă superioară. Citatul enigmatic din Biblia latină stă alături de „era dat în Paşte", într-un amestec fastuos cu o curte turcească. Autobiografia lui Pantazi este remarcabilă tocmai prin strania îmbinare de Orient şi Occident. Contrastul din firea lui Pantazi, luxul din casa lui Paşadia alături de înclinarea lui pentru interiorul abject, toate acestea tratate cu un instinct fin al culorilor, documentează asupra hibridităţii unei societăţi.

Mateiu Caragiale este un poet şi scrierea lui valorează prin ceea ce sugeră. Realitatea se transfigurează, devine fantastică şi un fel de nelinişte de Edgar Poe agită pe aceste secături ale vechii capitale române. De aceea scriitorul trebuie pus mai degrabă în grupul suprarealiştilor, dată fiind atenţia lui pentru elementul inefabil ancestral, aparţinând fondului obscur.

George CĂLINESCU, Mateiu I. Caragiale, *în* Istoria literaturii române. Compendiu, *Editura Litera, Chişinău 1997, p. 353-355*

[...] Omul a izbutit să se ascundă aproape pe de-a întregul în artist, şi amintirea lui este menită să reţie numai chipul poetului muzician care a topit din nou, în tainicele lui retorte, limba aspră a gloatelor pentru a distila un suc mai dulce, cu puteri vrăjite şi răscolitoare. [...]

Comparaţia cu Alexandru Macedonski n-ar fi nepotrivită, deşi acesta din urmă n-a dispreţuit totdeauna să se amestece în tumultul evenimentelor sociale şi politice, pe când Mateiu Caragiale preferă să rămână în cercul ferecat al ascezei lui artistice. [...] După cum s-a observat, uneori marea conştiinţă literară a lui I. L. Caragiale a trecut în fiul său Mateiu. Cultul formei deplin închegate, concepţia artei ca sistem închis şi rezistent faţă de forţele anarhice ale realităţii s-a perpetuat astfel prin două generaţii ale aceleiaşi familii şi a întocmit o scurtă dinastie de autocraţi estetici. Atât de mare era pasiunea pentru formă a lui Mateiu Ion Caragiale încât el putea admira o întocmire perfectă de cuvinte fără nici o considerare pentru valorile afective topite în înţelesul lor. [...].

Fără îndoială că Mateiu Ion Caragiale n-a dorit să fie altceva decât artist şi că suprema sa năzuinţă a fost să ascundă pe om sub chipul poetului muzician care a acordat într-un chip nou instrumentul limbii noastre, făcându-l să răsune cu melodii vrăjite şi răscolitoare. Dar artistul l-a ascuns pe om numai după ce l-a absorbit. Căci autorul Crailor de Curtea-Veche *nu făcea parte din caregoria acelor scriitori de formulă obiectivă care, după expresia lui Flaubert, „pot descrie mai bine sentimentele ce nu le-au încercat niciodată“.*

Un curent de lirism trece prin temeliile întregei sale opere. Chiar în versurile tinereţii sale, cuprinzând evocarea unor figuri din trecut, simţim uneori că poetul se reprezintă pe sine. Cât despre celelalte producţii pe care ni le-a lăsat, nuvela Remember *şi scurtul roman* Craii de Curtea-Veche*, ele sunt povestiri debitate la persoana întâi, în care mai toţi eroii izolează şi dezvoltă câte una din însuşirile felului de a fi al povestitorului, prezent şi prin atmosfera care învăluie întregul.*

Atât Remember*, cât şi* Craii de Curtea-Veche *sunt povestiri de noapte. Eroii lor încep să trăiască abia după ce se lasă umbrele serii o viaţă mişcată*

de porniri demonice. Nimeni n-a descris mai bine noaptea oraşelor mari în care, protejaţi de întuneric şi mister, oamenii se trezesc la forme de existenţă comprimate şi reduse de limita zilei.

[...] S-ar putea spune că dacă Paşadia reprezintă blestemul lumii sale, Pantazi înfăţişează răscumpărarea ei estetică. Unul se năruie prin intensitatea acelei uri în care se cuvine a recunoaşte vechile instincte de ferocitate ale clasei sale, în timp ce celălalt se salvează prin bun-gust şi contemplaţie. De altfel, întreaga povestire a Crailor de Curtea-Veche *este clădită pe schema unei ierarhii morale de o desăvârşită limpezime. Criteriul care funcţionează indicând treptele şi valorile este împrumutat întru totul unei etici nobiliare. Oamenii sunt mai buni sau mai răi după cum sunt mai mult sau mai puţin orgolioşi. [...]. Este o vedere esenţială a lui Mateiu Caragiale ideea că nobleţea unui ins se măsoară după gradul orgoliului său. Aplicând-o la propria lui viaţă a proslăvit-o în opera sa şi a folosit-o în edificarea unei opere de o perfectă coerenţă în structura ei etică.[...] Din atitudinea acestui scriitor ne vorbeşte o surdă mizantropie şi o rară putere de a dispreţui.*

Opera de prozator a lui Mateiu Ion Caragiale este o mare minume a limbii noastre. [...] Ceea ce a văzut Mateiu Ion Caragiale cu adevărat şi a resimţit cu o rară intensitate este noaptea. Noaptea în toate nuanţele şi stările ei. [...]

Iar acest ochi care reţine mult se îndreaptă şi asupra oamenilor pentru a-i evoca în detaliile lor fizice, în particularităţile chipului, ale atitudinii şi îmbrăcămintei lor. Lumea exterioară există pentru acest scriitor într-o măsură nespus mai mare decât pentru I. L. Caragiale, pe care nu-l interesează decât omul şi numai întrucât vorbeşte şi se mişcă. Oamenii lui Mateiu Caragiale trăiesc însă cu fizionomii caracteristice printre lucruri care le răsfrâng şi parcă le comentează. Ideea „mediului“ dobândeşte astfel în literatura lui Mateiu Caragiale o funcţiune deosebită de aceea pe care o avea la scriitorii realişti [...] „Mediul“ povestirilor lui Mateiu Caragiale este ca un personagiu mut şi nemişcat, care anunţă pe acela elocvent şi mobil, care trebuie să apară. [...]

Mateiu Caragiale a fost un mare iubitor de cuvinte. Stilist sobru şi concentrat, cu toată bogăţia plastică a detaliilor pe care dorea să le noteze, de dragul termenului propriu se ducea să-l caute în vechiul fond arhaic al limbii sau în acele dependente de grecisme sau turcisme, puţin folosite de alţi scriitori contemporani. Mai ales în expresia dispreţului, fondul său lingvistic este neistovit.[...]

Oameni şi lucruri, sunete şi amintiri trimit în sufletul scriitorului acea sugestie seducătoare a cărei putere este cu atât mai mare cu cât originea şi felul

ei de a lucra rămân necunoscute. Încins de vraja aparenţelor, scrisul lui Mateiu Caragiale o revarsă asupra noastră. Peste interesul concepţiilor şi independent chiar de forţa plastică a viziunii, proza lui Mateiu Caragiale emană contagiunea unui farmec neîntrecut. Poate că o parte din raţiunea acestei forţe care atrage, reţine şi covârşeşte stă în calitatea artei stilistice a scriitorului. Armonia legănată a largilor perioade, lina lor încatenare în vaste structuri au o calitate prin excelenţă muzicală. Căci acesta a fost în primul rând Mateiu Caragiale: un poet muzician a cărui artă cu puteri vrăjite şi răscolitoare alcătuieşte una din cuceririle cele mai preţioase ale literaturii noastre mai noi.

Armonia bogată a stilului său răsună ca o orchestră întreagă. Ecoul perioadelor lui ne învăluie ca o atmosferă. Pe linia unui gând lămurit cresc îmbelşugate arborescenţe de cuvinte, de imagini şi asociaţii de idei întocmind până la urmă o figură complexă, dar limpede în toate articulaţiile. Mai ales atunci când instrumentul său simfonic se acordă pentru a intona lauda sau evlavia, căci firea sa altfel atât de aplecată spre dispreţ ştie să se închine şi să venereze, cântecul său dobândeşte greutatea şi elanul stăpânit al imnurilor. Căci sunt în paginile lui Mateiu Caragiale mai multe imnuri adresate naturii şi trecutului, nobleţii şi frumuseţii. Numai cine poate să le asculte cu reculegere poate avea măsura darului pe care ni l-a făcut Mateiu Caragiale şi a recunoştinţei cu care îi suntem îndatoraţi.

Tudor VIANU, Mateiu I. Caragiale, *în* Scriitori români (III), *colecţia „BPT“, B., 1971 Editura Minerva, p. 170, 171, 173, 174, 176, 178, 179–182.*

Elementele cunoscute ale prozei fantaziste sunt sporite cu aporturi noi şi grupate într-o sinteză personală de scrisul lui Mateiu I. Caragiale. Dacă am vrea să stabilim o legătură între Mateiu Caragiale şi tatăl său, marele Ion Luca, ar trebui să ne referim în opera acestuia din urmă la sectorul ei fantastic şi pitoresc, în care iau loc povestiri precum Calul dracului *sau* Kir Ianulea. *Un filon nou, necunoscut lui Ion Luca, alimentează în tot cazul creaţia lui Mateiu şi acesta este „estetismul“ din care el extrage profunzimea imagistică, pictura lucrurilor, aluzia artistică, expresia sentimentelor stranii. În* Remember*, nuvelă din 1924, unde ni se povesteşte sumbra şi enigmatica întâmplare a tânărului lord Aubrey de Vere, care îşi găseşte moartea într-una din nopţile încărcate de păcat ale Berlinului de altădată, eroul povestirii îi apare autorului ca o imagine coborâtă din portretele lui Van Dyck sau Vandes-Faës. Farmecul nordic al*

acestei figuri ieşea cu atât mai bine în relief, când povestitorului i se întâmpla să-l întâlnească într-o rachierie neerlandeză, adevărat decor din pânzele unui Ruysdaël, Van-Brouwer sau Van-der-Hoogh, o încăpere îngustă şi cam întunecoasă, asemeni unei locuinţe de burgmaistru sau de staroste de breaslă, cu pereţii căptuşiţi cu blane de stejar afumat şi cu poliţe pe care stăteau înşirate năstrape şi ulcioare de Deelft. Visul fantastic al povestirii începe să se ţească în acea atmosferă saturată de parfumul băuturilor piperate cu mirodenii din Iava şi Antile sub vraja celor şapte mari safire de Ceylan strălucind în degetele straniului Aubery de Vere. Remember *este o poveste de noapte, ca şi cealaltă scriere a autorului,* Craii de Curtea-Veche*, 1929. Nimeni n-a întrecut pe Mateiu I. Caragiale în descrierea nopţii şi amurgului. Uneori ni se evocă „lina boare a asfinţitului (care) legăna ciucurii purpurii ai trandafirilor agăţaţi pe terasa casei din faţă, purtându-le mireasma până la mine. Seara da însufleţire umbrelor, în oglinzi, tainic, treceau flori." Alteori este noaptea grea, încărcată de păcate [...] Alteori este farmecul neliniştitor al unei ferestre luminate strălucind în noapte [...]. Dar sectorul imagistic al nopţii nu este singurul în care reuşeşte Mateiu Caragiale. Într-o pagină de mare seducţie stilistică, pe care o împrumutăm* Crailor de Curtea-Veche*, Pantazi îşi povesteşte călătoriile lui şi ceea ce autorul însuşi numeşte „trâmba de vedenii" a acestei naraţiuni, merită să ne reţină. Este mai întâi peisajiul romantic cu ruini [...].*

[...] Îmbelşugatele pagini [...] conţin ca o chinteşenţă a descripţionismului exotic, aşa cum de la Alecsandri şi Iorga nimeni n-a mai încercat, sunt compuse cu mijloace de evocare în acelaşi timp romantice prin profuziunea culorii, dar şi clasice prin mulţimea epitetelor generale: „ruine semeţe, lung freamăt, locuri triste, lina tăcere" etc. şi prin armonioasele cadenţe oratorice ale perioadelor ample bine echilibrate. Elev al lui Anghel Demetriescu, al cărui învăţământ va fi fost operant nu numai în latura remarcată a interesului pentru istoria naţională [...], temperament paseist în mai multe feluri, complicându-se să reînvie ceva din fastul stilistic al momentului lui Odobescu, Mateiu I. Caragiale ne vorbeşte desigur şi prin reluarea vechilor şi nobilelor procedee ale retoricei clasice, în care a turnat un conţinut romantic prin culoare şi modern prin straniul sentimentelor încercate.

Tabloul se complică mai mult considerând mai de aproape opera capitală a lui Mateiu Caragiale. Craii de Curtea-Veche *este o încercare de restituţie a vechiului regim în declin, construit pe opoziţia simetrică a două categorii:*

vechea aristocraţie, în faza ei de disoluţie boemă şi estetă, perpetuând amintirile de trufie ale sângelui cuceritor, a anticelor „stirpe“ domnitoare, după cum sună cuvântul deseori şi în mod caracteristic, într-o viziune a istoriei care aminteşte pe Gobineau, lume reprezentată prin Paşadia şi Pantazi apoi lumea nouă înfăţişată printr-un exemplar infam, numit Pirgu, asociat marilor orgii şi intenselor visări ale precedenţilor, poate din obscura atracţie a acestuia către tipul superior de umanitate, dar mai sigur din pornirea amarnică şi deznădăjduită a acestui tip de a degusta în tovărăşia infamă spectacolul apusului său tragic şi măreţ. Ce este nobil şi trufaş este bun; ce este plebeian şi laş, este rău. Acest maniheism moral, în spiritul nu numai al lui Gobineanu, dar şi al unui Nietzsche, se rezolvă în apoteoza visului gnomic, povestit cu grandoare către sfârşitul cărţii, frumos moment al prozei fantaziste, în care Craii de Curtea-Veche*, Paşadia şi Pantazi, împreună cu autorul, întreprind călătoria din urmă, pe punţile arcuite spre Eternitate, precedaţi de danţul scălămbăiat al lui Pirgu: „... Răscumpăraţi prin trufe, aveam să ne redobândim înaltele locuri“. Dar acestui maniheism moral, distingând limpede între bine şi rău, îi corespunde şi un maniheism al vocabularului, din care scrisul lui Mateiu Caragiale îşi primeşte una din peceţile ei stilistice cele mai izbitoare. Poate nu există o altă operă a literaturii române care, deopotrivă cu* Craii de Curtea-Veche*, să fie construit mai limpede din resursele contrastante ale lexicului. De o parte, noţiunile împrumutate vieţii nobile şi curate a spiritului: „grav“, „nobil“, „pur“, „venust“, „demnitate“, „mărinimie“, „avânt“, „duh“, „nostalgie“, „fermec“ etc., de cealaltă parte, termenii josniciei, ai urâţeniei fizice şi morale, ai viciului şi mişelniciei, culeşi din* argot*-ul mahalalelor sau dintr-un vechi fond de turcisme, care ne aduc curioasa dovadă că vechea influenţă a împrumutat limbii noastre multe din nuanţele dispreţului: „trăsneli“, „toane“, „beteşuguri“, „spurcat“, „scârnav“, „mardeiaşi“, „târfe“, „codoşi“, „ţaţe“, „teleleice“, „sanchiu“, „rable“, „geamale“, „baldâre“, „balcâze“ etc. Puterea de a adora şi aceea de a urî şi, mai cu seamă, de a dispreţui sunt cei doi afluenţi care se varsă în albia* Crailor de Curtea-Veche. *Iată, la câteva pagini unul de altul, portretul eroului mult iubit, al lui Pantazi, şi acela al personajului în care se concentrează toate resentimentele aristocratice ale autorului, Pirgu. Perechea lor este deopotrivă cu aceea a lui Prospero şi Caliban în* Furtuna *lui Shakespeare. Pantazi apare într-un cadru de grădini, ca într-unul din portretele Renaşterii, în care armoniile serii se rostesc încă o dată [...]. Vorbirea înflorită şi savantă de om „adăpat la izvorul tuturor cunoştinţelor“, „împletind în bogata-i ghirlandă noile flori culese din literatura tuturor popoarelor“, sună ca o mizică: „vorbea măsurat şi rar*

împrumutând spuselor cât de neînsemnate fermecul glasului său grav şi cald, pe care ştia să-l mlădieze şi să-l învăluie, să-l urce şi să-l coboare cu o fericită măiestrie. L-am însoţit ascultându-l cu o plăcere crescândă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi răsfrângea în ochi albastrul adânc şi în întreagă făptura sa liniştea nesfârşită". Pirgu apare într-acestea în tovărăşia lui Paşadia, „mai tânăr mult (decât acesta), coclit însă şi buhav, (legănând) pe nişte picioare subţiri arcuite în afară o burtică ascuţită, oglindea pe faţa-i rânjitoare şi botoasă josnicia cea mai murdară. Cel dintâi, foarte rece, îşi rotise încet privirea posomorâtă pe deasupra capetelor, celui de al doilea îi jucau fără astâmpăr ochişorii reci şi reflectaţi sclipind de vicleană răutate. În tot, impresia ce o da acesta din urmă era numai în paguba lui, iar alăturarea de domnul cel trufaş făcea să-i reiasă şi mai respingătoare mutra obraznică de marţafoi." Şi când în grupul eteroclit, Craii de Curtea-Veche *încep să depene firul visărilor lor de esteţi, din vremea Craiului-Soare, cu Berwick, la Kehl şi cu Coigny la Guastalla, din aceea a „dulceţii traiului", la Hevrenhausen, la Schönbrunn şi la Ermitage, când craii se războiau pentru Rameau şi pentru Gluck, Pirgu le taie vorba sastisit: „Ia mai lăsaţi, nene, ciubucele astea, să mai vorbim şi de muieri". Acele care îi trebuiau lui Pirgu, manifestând respingere pentru tot ce e „venust şi pur", erau „femei schiloade, ştirbe, cocoşate sau burtoase şi mai ales peste măsură de grase şi de trupeşe, huidume şi namile rupând cântarul la Sfântul-Gheorghe, geamale, baldâre, balcâze". Riscul literar al acestei descrieri este compensat prin jocul alternanţelor şi nici un alt scriitor nu l-ar mai putea încerca vreodată, dacă, asemeni lui Mateiu Caragiale, n-ar dispune de puterea ascensiunii lui către înaltele trepte ale fervorii lirice şi de acea virtute a dispreţului care se lasă parcă hipnotizată de ceea ce o stârneşte şi o întărâtă mai aprig.*

Tudor VIANU, XI. Fantaziştii. Mateiu I. Caragiale, *în* Arta prozatorilor români, *B., Editura Minerva, 1981, p.312-314, 315-318.*

[...] Mateiu Caragiale rămâne, în oricare din încercările de viaţă practice sau de litere, artistul care veghează şi se supraveghează, pentru că totul îi este prilej de observaţie, de exaltare a frumosului, de critică socială, la modul său.[...]

Sonetele lui Mateiu Caragiale se disting prin sobrietatea, plină de evocare, a liniilor şi chiar, s-ar putea spune, printr-o concepţie, ce le prezidă pe toate. Căci dacă, în Cronicarul, *de pildă, virulenţa de expresie a analistului se îmblânzeşte şi se înduioşează, când printre umbrele flagelate se iveşte, ca o rază de lună în întuneric, domniţa cu chip*

blond, sau dacă, în Trântorul*, atât de bicisnicul descendent al înaintaşilor glorioşi, scapără totuşi, în caz de primejdie, o scânteie din vitejia şi demnitatea de odinioară, aceste trăsături sunt ceva mai mult de luminile de contrast ale unui zugrav iscusit. Ele ţin de o anume concepţie a poetului, pentru care trecutul, cum aşa de categoric o spune în sonetul liminar* Clio*, nu trebuie căutat în cărţi, care-l sugerează, în amurgul, care aprinde un rug de purpuri, în norii din pragul genunilor cereşti şi care par pajere încleştate de zgripţorii din basme, în murmurul stejarilor, stârnit de furtună, şi la umbra cărora muza istoriei îl îndeamnă să se aşeze şi să asculte: „Dar ceaţa serii îneacă trioanele de jar. /Atunci mergi de te-aşează sub un bătrân stejar,/ Ascultă mândrul freamăt ce-n el deşteaptă vântul, // Ca-n obositu-ţi suflet de vrajă răzvrătiţi,/ Când negrul văl al nopţii înfăşură pământul,/ În geamăt să tresalte străbunii adormiţi."[...]*

Cariera de prozator a lui Mateiu Caragiale, aceea ce va dura şi va face întotdeauna deliciul amatorilor de proză cu rare esenţe aromate, urcă la nuvela din 1921, Remember*, deşi implicaţia planurilor de creaţie, cum se deduce din cele câteva date din „cronologie", pe de o parte, şi desăvârşirea stilistică, pe de alta, răpeşte unui text sau altul dreptul de întâietate. [...]* Remember *e o povestire de atmosferă — şi mai puţin una din acele întâmplări tenebroase, „sub pecetea tainei" cum le proiectează, după sugestiile lui Balzac, Mateiu Caragiale, prin 1930 — atmosferă de reculegere şi poezie a Berlinului, cu galeriile lui de artă, cu adumbrite şi medievale raschierii neerlandeze, cu pâlcuri de copaci bătrâni, modeluri ale pictorilor olandezi, cu magice nopţi înstelate, o atmosferă hipnotică, prin care a trecut ceva din visele halucinante ale lui Gérard de Nerval. [...] Cu astfel de pagini, cu atare atmosferă de viciu şi de vrajă, cu atari zaimfuri de transfigurare, zvârlite cu tot atâtea patrafire de aur, peste realităţile cotidiene şi vulgare, suntem, de fapt, pe drumul întâmpinării* Crailor de Curtea-Veche*, căci* Remember *şi este, cronologic şi estetic, cea mai somptuoasă ridicare de cortină pentru cortegiul romanului amintit, al lui Mateiu Caragiale.*

Redus la ultima expresie, Craii de Curtea-Veche *ar putea fi romanul unei treimi, una şi de o fiinţă, de noctambuli (Paşadia, Pantazi şi povestitorul), epicurieni prin excelenţă, preţuind masa bună, florile, muzica, în aceeaşi măsură cu farmecele trecutului şi ale călătoriilor şi*

pricepuţi să le exalte în înalte dispute, sub ochii unui al patrulea, Gore Pirgu, soi de Caliban de la porţile Orientului, soitariu de rasă în tradiţia celui mai autentic levantism, cu a cărui ascensiune şi apoteoză se şi încheie povestirea. [...] Mateiu Caragiale nu e un om de ştiinţă, cu toate că şi pregătirea sa istorică şi darurile de observator şi lecturile l-ar îndritui, el nu e un pamfletar al metehnelor societăţii ce descrie, nu scuză şi nici nu se înduioşează de soarta eroilor săi, el este cronicarul, n-am zice neutru, însă obiectiv al întâmplărilor pe care le povesteşte. Este în Craii de Curtea-Veche *un balsam ce dă viaţă acestor muribunzi ai unei mult prea prelungite boeme, şi balsamul acesta derivă din chiar arta scriitoricească a autorului, din stilul său bogat în artificii şi nuanţe, un stil care a cunoscut deopotrivă tiparele arhaizant-oratorice ale lui Odobescu, incizia notaţiei şi detaliul pregnant din „momentele“ tatălui său, dar şi scrisul de alintări memorialistice ale lui Saint-Simon şi cardinalului de Retz. Opera de prozator, şi îndeosebi viziunea magică din* Craii de Curtea-veche *nu poate fi despărţită de stilul său. Poate că niciodată aforismul lui Buffon, ce identifică pe om cu stilul său sau teoria lui Rémy de Gourmont, după care, între fondul unei opere şi expresia sa stilistică, e un raport de consubstanţialitate nu s-au dovedit mai exacte.[...]*

Trăsături satirice, deci subiective, ce, prin nota lor de excepţie, contrastează şi afirmă caracterul particular al romanului Craii de Curtea-Veche*, este încărcată de poezie, şi operă a unui artist împătimit de mirajele expresiei artistice. Graţie lor, acestor podoabe ce biruie veacurile, romanul lui Mateiu Caragiale se situează printre capodoperele epicei noastre contemporane.*

PERPESSICIUS, Prefaţă, *în Mateiu I. Caragiale; Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche, Sub pecetea tainei, „BPT“, B., 1965, Editura pentru literatură, p. VII, IX, XI, XIII, XVI.*

Cel mai mare dintre fiii lui Caragiale, Mateiu, [...] a practicat o literatură care, la data când vedea lumina tiparului (nuvela Remember *apare în 1924 şi romanul* Craii de Curtea-Veche *în 1929), părea desuetă, pentru că ţinea prea evident de sfârşitul secolului al XIX-lea, de proza reacţiei antinaturaliste în stil „flamboyant“ a lui Barbey d'Aurévilly şi Volliers de l'Isle Adam, pentru că era înrudită ca atmosferă cu morbideţea poeziei lui Poe, Baudelaire şi a simboliştilor, fiind stăpânită de o asemănătoare atracţie către raţionamentul culturilor intrate în decadenţă, către exotism şi extravaganţă. Versurile autorului, publicate*

în Viaţa românească *încă înainte de război, şi adunate apoi în volum sub titlul* Pajere *(1936), trădau, prin înclinaţia lor spre somptuos, spre stilizarea hieratică a icoanelor din trecut (*Prohodul războinicului, Călugăriţa, Aspra, Domniţa, Cronicarul *etc.), aceeaşi filiaţie. Totuşi, proza lui Mateiu Caragiale prezintă un deosebit interes, deoarece, alcătuită dintr-o împletire ciudată de proiecţii tulburi, evocări nostalgice ale aristocraticului veac optsprezece, evaziuni în lumea imaginaţiei, pasiuni pentru artificios şi poze distinse, cu observaţii ascuţit realiste, înverşunări critice rare şi inegalate plasticităţi expresive, e, paradoxal, foarte nouă şi anticipează o formulă originală de naraţiune criptică, aluzivă, care va fi publicată mult mai târziu.*

Autorul a nutrit tot timpul o bizară dorinţă de a-şi căuta ascendenţe nobiliare, s-a ocupat de heraldică, a vânat mereu ordine şi titluri.

În jurnalul lui nota cu adâncă satisfacţie clipa când deasupra proprietăţii de la Sionu a reuşit să înalţe culorile „casei" sale, „verde şi galben". Bătrânul Caragiale îi ironiza fără cruţare aceste gusturi, amintindu-i că se trage din plăcintari albanezi şi invocând, ca dovadă incontestabilă a faptului, forma turtită pe care o aveau capetele tuturor membrilor familiei. [...]

În jurul figurii lui Mateiu Caragiale, datorită atât bizareriei omului, cât şi caracterului straniu al operei sale, s-a creat o adevărată legendă. Ea îi atribuie un loc cu totul aparte în literatura noastră, aşezându-l în rând cu cei mai străluciţi dintre reprezentanţii acesteia. Realitatea e că Mateiu Caragiale n-a exercitat o întinsă influenţă asupra dezvoltării prozei româneşti din vremea sa. El rămâne un autor singular, din caregoria celora pe care-i preţuia eroul lui J. K. Huysmans, Des Esseintes, estetul rafinat, amator de cărţi rare şi de pânze bizare. [...]

Tot ce scrie el stă sub pecetea tainei. Presimţirea lucrului tulbure, ascuns, nedivulgabil îl apropie de întâmplările pe care le povesteşte, dar nu pentru a le elucida misterul, ci dimpotrivă, pentru a-l spori.

Scriitorul stârneşte curiozităţi, flutură promisiuni ale unor revelaţii uluitoare, dar se opreşte brusc în pragul dezlegărilor, refuzând să calce mai departe, cu aerul omului care se teme de aflarea adevărului. O mărturiseşte, de altfel, în Remember*, unde întreaga istorisire înaintează încercuind mereu cu volute tot mai strânse secretul lorzilor Aubrey de Vere, misterul existenţei sale duble, taina acelei nopţi stranii mirosind a păcat, la capătul căreia cadavrul strălucitorului dandy e pescuit din Sprea,*

străpuns de un pumnal şi cu faţa arsă de acizi. Când cineva încearcă să-i lămurească efectiv ce s-a întâmplat, Mateiu îl împiedică: „L-am oprit scurt: nu ţin să aflu nimic. Şi cum se uita uimit la mine, neştiind ce să priceapă, am apăsat pe cuvântul din urmă, rostindu-l de mai multe ori... Îţi va părea ciudat — am urmat — dar, după mine, unei istorii frumuseţea îi stă numai în partea ei de taină, dacă i-o dezvălui, găsesc că îşi pierde tot farmecul."

Tehnica autorului este de a lăsa glosabile în permanenţă lucrurile. Avem doar iluzia că naraţiunea ne-a adus în mână, prin desfăşurarea ei, un fir al misterului. În loc să ne scoată la lumină, dimpotrivă, acesta ne trage mai afund în labirintul interpretărilor fără sfârşit.

Lucrurile se întâmplă astfel pentru că istorisirea nu se mişcă niciodată într-un singur plan. Faptele n-au numai sensul lor imediat, ci şi altul simbolic. Personajele de asemenea, iar autorul nu cruţă nici un efort ca să ne-o amintească mereu. Prima realitate secretă pe care pare că ţinteşte să o apropie aluziv opera lui Mateiu Caragiale este de ordin social. Lumea lui trădează o complicitate infamantă a mai tuturor indivizilor, înfrăţiţi deasupra rangului şi averii în practica anumitor vicii infernale, asupra cărora se păstrează de obicei o tăcere jenantă.[...]

Universul acesta saturnian se presimte undeva pe aproape, şi Mateiu ne face să-l zărim o clipă, luminându-se ca o gură de iad la căderea trăsnetului.

Altă realitate criptică, pe care face să o vizeze romanul, priveşte însăşi desfăşurarea istoriei. Mentalitatea unei clase pe cale de dispariţie autorul şi-o însuşeşte şi o proiectează asupra întregii vieţi, deformându-i acesteia sensul desfăşurării în spirit premonitiv. Dincolo de întâmplările propriu-zise s-ar prezenta aici involuţia unei lumi. Toate cad, se degradează, merg îndărăt pe scara timpului.

Veacul e urât şi de neasemuit cu celelalte care l-au precedat.[...] Eroii cărţii mai duc o viaţă sibarită, însă la un nivel coborât, agonic. Circuitul ei e patul, masa copioasă, tripoul, discuţia rafinată şi inutilă, din când în când, apoi iar patul, masa, tripoul...

În oameni şi în lucruri trăieşte un mort al distrucţiei. Nimic nu scapă neatins de „stricăciune".[...]

În ordine simbolică, romanul dă impresia a viza şi un plan mistico-ezoteric. Începe cu o „întâmpinare“ şi sfârşeşte cu un „asfinţit“ al crailor. Cuprinde un capitol intitulat Cele trei hagealâcuri*, sub care sunt înţelese formele de evaziune şi, cine ştie, poate de mântuire, practicate de eroii lui Mateiu, adică dezerţiunea lor în spaţiu, în timp şi în desfrâu. Craii călătoresc conduşi nu de steaua din scripturi, ci de abjectul Pirgu. [...]*

S-ar zice că o operaţie de magie neagră a întors cursul lucrurilor. Mateiu sugerează ideea aceasta mereu. Curţile vechi în Pajere *par adormite „ca de o vrajă“. [...] Pirgu slujeşte „soartei“ ca „unealtă de dezalcătuire şi de nimicire“. În visul lui Mateiu, asfinţitul crailor apare ca o expiaţie.*

O poartă se deschide până şi direct către interpretările ocultiste.

În Craii de Curtea-Veche*, numele celor mai multe personaje încep cu litera P: Paşadia, Pantazi, Pirgu, Pena, Pomponel, Păuna, Pepi, Priţipeasca, Pulcheria, Papura Jilava etc.*

Curios e însă că, în ciuda evidentelor precauţii pe care autorul şi le ia, lectura operei sale lasă o senzaţie surdă de mistificare. Există o idee care se insinuează încet la citirea şi recitirea Crailor. *Mateiu n-ar avea atât vocaţia adevărată a detectării tainelor, pe cât posedă tehnica născocirii lor. [...] Senzaţia aceasta vine din surprinderea efortului pe care îl depune scriitorul de a fi enigmatic cu orice preţ. Prea se justifică, prea îşi creează o „estetică“ a tainei.*

G. Călinescu a observat că însăşi masca aristocratică pe care şi-o compusese Mateiu prezenta semne suspecte. [...]

În contrast violent cu natura criptică, încărcată cu simboluri, stilizată şi stranie a acestei proze, apar o precizie, o violenţă, o incivitate critică a ei nebănuite, de o teribilă precizie realistă. Omul care părea pierdut în visări galeşe se relevă un observator lucid, pictorul prerafaelit, un caricaturist înzestrat cu creionul neiertător al lui Daumier, poetul „mult nobil şi grav“ al „pajerelor“, „ordinelor“ şi „quintelor manueline“, stăpânul unui limbaj de batjocură unic prin savoarea lui popular-orientală.

Dintr-o lume de fantasme descindem astfel în plină realitate. Se iveşte în literatura lui Mateiu Caragiale o zonă a vieţii sociale, explorată pentru întâia oară la noi cu succes. E vorba de acea ambianţă umană care amesteca în exerciţiul viciilor şi al violenţei clasele de sus cu drojdia

societăţii. [...] Craii, pe un plan al existenţei lor, sunt nevoiţi — cu alte cuvinte — să participe la un soi de „democraţie a stricăciunii". Cadrul şi tipologia ei le fixează, ca nimeni altul, Mateiu Caragiale. [...]

Literatura lui Mateiu Caragiale trăieşte prin urmare, sub două formule artistice deosebite. Aceasta s-a observat, mai de mult, discutându-se înrudirile spirituale (P. Constantinescu) şi deosebirile (Vl. Streinu) dintre bătrânul Caragiale şi fiul său. Opera lui Mateiu trădează, evident, o intenţie de a se opune literaturii lui I. L. Caragiale. Acesta rămânea în materie de artă credincios principiilor clasicismului. Ochiul său căuta în jur tipologii clasificabile. Măsura lui era bunul-simţ şi concizia, calitate către care tindea în scris cu stăruinţă maximă. Mateiu, dimpotrivă, mărturiseşte o atracţie specială pentru excepţiile morale. Pe el îl interesează tocmai acea umanitate care iese din clasificaţii prin ciudăţenie, şi arta lui e a artificialităţii somptuoase.

Estetica autorului Crailor ... *aparţine romanticilor şi simboliştilor, pe care îi lua în derâdere bătrânul Caragiale. Nu numai că se arăta fascinat, ca ei, de lumea închipuirii, şi practica, asemeni lor, evaziunea în timp şi în spaţiu cu o mare voluptate, dar Mateiu înţelegea să le îmbrăţişeze înclinaţiile până şi în ordinea senzorială, făcând apel la simţul nuanţelor inefabile şi pătrunzând, ca Baudelaire, în pădurea de simboluri a naturii pe urmele parfumurilor. [...]*

Mateiu are, ca şi bătrânul Caragiale, gustul satirei. Oricât încearcă să se ţină numai în societatea „mult nobilă şi gravă" a crailor, nu-l rabdă inima să nu se năpustească din când în când şi asupra lumii de care şi-a bătut joc părintele său.

Impulsul realist e însă la Mateiu mai puternic. Datele experienţei nemijlocite de viaţă îl tiranizează, şi ideea de a le schimba n-o acceptă, oricât de dispus se arată să se piardă în visări adânci. Şi atunci refuză pur şi simplu să afle ceea ce presimte sau poate chiar ştie că i-ar mânji cu noroi ficţiunile pe care le-a creat atât de greu. De aici tehnica tainei. *Mateiu se mistifică singur permanent, relatările sale respectând parţial datele realităţii, dar ocolind înspăimântate, din cadrul ei, acele aspecte care ar îneca în sordid lumea* Pagerelor. *Decât să mintă, biograful „Crailor" preferă să nu vorbească despre anumite lucruri. Arta lui este de a integra aceste tăceri precaute în artificialul evocării somptuoase, pe care a pornit să o facă. Şi ele devin taine,*

mistere, enigme de nepătruns, secrete nedivulgabile. Partea mai puţin originală a operei lui Mateiu Caragiale, se observă astăzi, aparţine literaturii sale de evaziune, practicată — cum se pare — nu atât dintr-o pornire naturală, cât din dorinţa de a contraveni principiilor estetice pe care le-a preţuit tatăl său. [...] Partea rămasă uimitor de vie e cea caragialiană, ancorată în real şi stăpânită de gustul caricaturii. [...]

Aliajul permanent de elemente antitetice conferă însă acea ciudăţenie tulburătoare prozei lui Mateiu. Ea se aseamănă cu o mărturie smulsă anevoie, printre dezlegări limitate şi retractări pline de spaimă. Remember *ca şi* Craii de Curtea-Veche *par scrise sub regimul unei siluiri interioare, cu o fantastică obstinaţie. E poate şi explicaţia relativei sterilităţi a scriitorului.*

În ordinea adevăratei sale nobleţe, aceea a talentului, istoria literară îi va păstra amintirea sub efigia unei singure imagini: moştenitorul care, la masa de joc, toacă o avere fabuloasă printre subţiri şi albaştri nori de fum de ţigară.

Ovid S. CROHMĂLNICEANU, Proză artistică. Mateiu I. Caragiale..., *în* Literatura română între cele două războaie mondiale, *B., Editura pentru literatură, 1967, p. 563–564, 567–570, 571–572, 573–574, 575, 577–578*

Fără a avea complexitatea inextricabilă a Crailor de Curtea-Veche, *povestirea* Remember, *adevărată artă poetică, reprezintă punctul cel mai de sus al esteticii mateine.[...] Dacă pentru omul normal masca este un mijloc de adaptare, pentru decadent — inadaptabil prin definiţie — masca reprezintă un semn al excepţiei, o mărturisire plastică a fiinţei posedate de frumos. Poate cea mai pură expresie din întreg decadentismul european a acestui jen de confesiune există tocmai în* Remember *[...] În* Remember, *spovedania este numai a naratorului, de aceea şi e în întregime conformă esteticii sale, refăcând realitatea cum îi place, păstrând neştirbite contururile tainei, confesiunea, în timp ce se rosteşte, dintr-un crud estetism, îşi distruge amănuntele ce o susţin, aburind evenimentul şi împingându-l spre ţărâmul visului, unde întâmplarea poate fi reluată, perfecţionată necontenit, din ce în ce mai depărtată, deci inventată, iar nu trăită: artă, şi nu realitate. Pe*

parcurs, tehnica destăinuirii devine însă cu atât mai imperfectă, adică mai puţin voalată şi echivocă, cu cât ea aparţine celorlalte personaje; e adevărat însă că în Craii de Curtea-Veche *misterul îşi păstrează fiinţa din voinţa celui ce, confesându-se, ştie să sporească abil vraja nerevelării prin revelare (e o perfidie ce-l încântă pe naratorul care află o neţărmurită plăcere în faptul de-a se găsi între „două taine ce puse, ca două oglinzi, faţă-n faţă s-adânceau fără sfârşit"). În sens descendent, Caragiale îşi degradează propria estetică a misterului, când în* Sub pecetea tainei*, adoptă tehnica lui Barbey d'Aurevilly; aici enigma rămâne enigmă doar din voinţa unei realităţi ce nu se lasă descifrată până la capăt. La polul opus, în* Remember*, realitatea se dezveleşte singură, dar naratorul, dintr-o incoruptibilă voinţă artistică, o refuză ca atare şi o reîncifrează. De aceea, crepusculul constituie ora prielnică reveriei, ce lesne se preschimbă în fantezie estetică remodelând realul.[...] Această trăire cu două feţe (specific manieristă) structurează întreaga viziune a* Crailor de Curtea-Veche.*[...] De aici şi provine năzuinţa lor exasperată de a fi un altul. În sensul acesta, simbolic, secolul al XVIII-lea nu e numai un veac al rafinamentului cerebral (ca la des Esseintes), ci, în primul rând, un secol anti-clasic, prin care cei trei crai circulă încântaţi „nu pentru vânarea de avuţie sau de măriri, ci numai din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mişcare", tot în spirit manierist, speculându-şi dibăcia minţii, ei îşi contemplă mulţumiţi „chipurile înţelepte şi zâmbetele nepătrunse". Producerea nesfârşită de stupoare constituie intenţia secretă a operei.[...]*

G. Călinescu îi reproşează lui Caragiale metoda monografică prin care personajele intră în scenă cu „calificative date de autor"; observaţia este exactă, deşi nuanţa îşi pierde sensul; nu e vorba despre un autor ce-şi comentează opera din afară, ci de un scriitor-personaj, aflat mereu la nivelul celorlalte personaje. Ca şi eroii săi preferaţi, el este un „dandy", care, prin ţinută şi manieră, ţinteşte să fie la înălţimea făpturilor sale, dintre care, altfel, ar fi exclus; în Remember*, aflat într-o situaţie dificilă, naratorul nu uită să-şi remarce imposibilitatea specific dandystă; „adânca mea tulburare n-a putut fi citită din afară". Caragiale reprezintă acel gen de scriitor-dandy, despre care vorbeşte Sartre, şi care provoacă o „ruptură mitică" între el şi clasa socială, ruptură concretizată în gesturile simbolice ale unei aristocratizări spirituale. În aerul de*

„distincţie pudrată peste măsură, impusă şi desuetă — observă Vladimir Streinu despre scriitor — se putea ghici influenţa unui „ancien régime“, aşadar „înţepenirea într-o atitudine de epocă tinzând parcă la funcţii alegorice“. Conflictul dintre Caragiale-tatăl şi Caragiale-fiul, dintre scriitorul burghez, şi cel „aristocrat“, ca şi provocarea lor reciprocă, trebuie privite din această perspectivă. Gestul unei nobile izolări, programatice (înregistrate de altfel în jurnalul „Pepli“, retrăite, refoulement, rupture“), este posibil întrucât însăşi concepţia sa asupra eredităţii o permite.

Ion VARTIC, Mateiu I. Caragiale, *în* Scriitori români, Mic dicţionar, *Editura ştiinţifică şi enciclopedică, B., 1978, p. 126, 128, 130–131*

Conţinutul noţiunii de avatar *— cuvânt ce provine de la sanscritul* avatãra*, care înseamnă* pogorâre*, desemnând de la început diferitele reîncarnări ale lui Vishnu — îşi are momentul său cel mai dens, pe plan literar, într-un romantism târziu. Această numire sanscrită a fost introdusă pe atunci de către Th. Gautier ca titlu al cunoscutului său roman apărut în 1857, şi unde este vorba de diferitele vieţi şi reîncarnări succesive ale aceleiaşi persoane. Tot în acelaşi an, 1857, vede lumina şi* Florile răului *a lui Baudelaire, unde se află integrat sonetul* Viaţa anterioară*, conceput în faza de romantism târziu a poetului. Motivul se mai află prezent în unele din* Himerele *lui Gérard de Nerval, scrise şi ele după 1850 şi publicate laolaltă în 1854. Este drept că el, încă cu mult înainte, într-o* Fantezie *din 1831, evocă chipul acelei „blonde cu ochi negri“ pe care o mai văzuse poate, „într-o altă existenţă“ ce i-a rămas în amintire. Totuşi, motivul* avatar*-ului îşi cucereşte o mai largă răspândire doar ulterior, în amintita fază târzie a romantismului. Printre alţi interpreţi ai săi, proeminează figura lui Emeric Madách, cu* Tragedia Omului*, cu acel veşnic Adam, care renaşte continuu de la începutul până la sfârşitul lumii (1862). În sfârşit, nu mai puţin strălucit se arată Eminescu cu* Memento mori*, cu* Archaeus*, cu* Avatarii faraonului Tlà *şi cu* Sărmanul Dionis.

O dată cu trecerea acestei perioade motivul avatar*-ului se arată numai rar şi sporadic în expresiile de valoare ale altor literaturi. La noi, însă, s-a întâmplat cu totul altfel. Literatura română este poate unica în Europa,*

unde acest motiv s-a perpetuat de peste o sută de ani într-un lanţ neîntrerupt de forme noi şi originale, aflându-se continuu prezent la atâţia din marii noştri scriitori. [...]

Mai puţin important, deşi integrat tot într-o creaţie genială, se arată şi motivul urmărit de noi în Craii de Curtea-Veche *a lui Mateiu Caragiale. [...] Cu o ambiguitate în care autorul se complăcea adesea, el confirmă că ideea de a fi avut „cândva şi alte întrupări“ ar indica doar „eresul“ unuia din „crai“, al lui Paşadia. În fond, însă, Mateiu Caragiale descoperă sub masca abia obiectivată a eroilor săi tot atâtea ipostaze ale propriei sale fiinţe. Aşa încât atât de straniul Paşadia, cu acea „puternică... viziune“ a sa, nu alcătuia decât mediul transparent prin care se lăsa văzut însuşi autorul romanului.*

Acest personaj îi atrage în avatar-*ul întrevăzut de el şi pe ceilalţi doi eroi ai naraţiunii. Astfel, ni se deschide scena unui aristocratic şi aventuros veac al XVIII-lea euporean, în care ei sunt trei nobili cavaleri de Malta. Închişi în matricea unui asemenea avatar,* Craii de Curtea-Veche *relevă o trăsătură vizibil originală. Mai întâi, la toţi ceilalţi scriitori români — cu excepţia lui Bacovia, în a cărui* Lacustră *procedeul ar fi fost cu neputinţă — propriile întrupări anterioare sau cele ale personajelor apar* nominalizate. *În al doilea rând, spaţiul ambiental al* avatar-*ului lor se vede precis* identificat, *adică stabilit printr-o anumită localizare. La Mateiu Caragiale, dimpotrivă, totul decurge vag. Cei trei cavaleri de Malta ar umbla parcă mascaţi, înfăţişare cerută de importante misiuni secrete, aşa încât ne fac să le ignorăm numele. În al doilea rând, aceste eminenţe cenuşii ale epocii, care se pare că ştiu să tragă sfori în serviciul clandestin al cutăruia sau cutăruia, nu trăiesc într-un loc anumit, ci rătăcesc pe tot cuprinsul Europei, în drum spre diferite curţi monarhice şi înalt ecleziastice, sau pe la reşedinţele oamenilor iluştri ai epocii. În fond sunt nişte aventurieri de mare clasă, în legătură cu care am putea vorbi de specia* avatar-*ului* vagant, *deosebit de cel* itinerant *al lui N. Iorga, care indică o rătăcire în* timp, *iar nu în* spaţiu, *ca la Mateiu Caragiale.*

Autorul nu acordă importanţă nici numelui, nici locului, ci atmosferei pe care cei trei cavaleri o duc pretutindeni cu ei, o atmosferă de voluptăţi subtile, de plăceri ale simţurilor şi totodată de rafinament intelectual. O

dulceaţă a vieţii, o hedonistică gustare a ei îi înconjoară pretutindeni ca o aură îmbălsămată.

*Este, după sonetul (*Avatar *— n.e.) lui Macedonski, a doua apariţie în literatura noastră, a* avatar-*ului cu caracter de estetism epicureic. Între cele două creaţii există, totuşi, o distincţie. La Macedonski, rafinamentul se află însufleţit, poate prea ostentativ, de o notă frustă şi vitală. La Mateiu Caragiale, dimpotrivă, el se păstrează mereu într-o „distinsă“ artificialitate, cu nepătrunse ambiguităţi. Primul dintre ei ne proiectează doar un instantaneu furtiv, pe când ultimul, un întreg stil de viaţă. În sfârşit, pe când în sonetul lui Macedonski se aud de departe şi zvonuri de „dezastre“, la Mateiu Caragiale asistăm la un înec complet în dulceaţa vieţii aşa încât apusul clasei lor îi găseşte cu totul nepregătiţi.*

Deşi episodic tratat, autorul romanului găseşte în ideea avatar-*ului, poarta ce deschide orizontul unui „artist al vieţii“. […]*

Edgar PAPU, Avatarul „avatarului“ în literatura română, *Lumini perene, Editura Eminescu, B., 1989, p. 280, 295–296.*

[…] Afectul puternic emotiv al mirării*, precum şi inflexiunea* dubitativă *fără perspectiva vreunei eventuale luminări a acelei esenţe obscure, preconizate de* cunoaşterea luciferică*, constituie cele mai specifice mijloace blagiene de intensificare poetică a tainei. Împreună cu Pârvan, Blaga poate fi considerat ca unul din promotorii enigmei ca motiv literar în perioada interbelică.*

Şi totuşi, nu ei sunt primii ilustratori ai acestui motiv, ci Mateiu Caragiale, care încă de pe la începutul secolului, îi premerge. Ne gândim la ciclul de poeme Pajere*, inaugurat din 1904 cu poemul* Curţile vechi*. Este adevărat, totuşi, că marea pondere a creaţiei lui Mateiu Caragiale, inclusiv în sensul enigmei, se iveşte abia în perioada interbelică şi numai după debuturile celorlalţi doi contemporani ai săi.*

De fapt, există cu ei unele analogii frapante. Ca şi la ambii literaţi. […] motivul enigmei îşi descoperă şi la Mateiu Caragiale punctul de plecare în frecventarea câte unui domeniu de cultură umanistă.[…] La Pârvan a fost arheologia, considerată în impactul ei cu fragmentarile vestigii antice, iar la Blaga postularea unui „orizont al

misterului", care se va cristaliza mai târziu în sistemul epistemologic al cunoaşterii luciferice. *La rândul ei, specialitatea umanistă care a stimulat cultivarea enigmei în cazul lui Mateiu Caragiale a fost heraldică.[...]*

În orice caz raportul heraldică-enigmă *îşi află o explicaţie în totul plauzibilă, şi printr-însa se poate pătrunde şi la nucleul atât al concepţiei cât şi al artei lui Mateiu Caragiale.*

Înseşi titlurile sale ne indică asociaţii, analogii, sau aluzii heraldice. *Primul din aceste titluri, şi anume* Pajere*, întăreşte de la început constatarea noastră. [...] Faptul în sine n-ar avea nici o semnificaţie deosebită în ceea ce ne priveşte dacă o bună jumătate din poemele ciclului* Pajere *n-ar cuprinde cuvintele* taină*,* tainic *şi* tăinuit. *Aproape toate aceste poeme-stampe, cu iz de veche istorie românească, nu sunt altceva decât lumini instantanee, cufundate imediat în întuneric de enigmă.*

Fenomenul se continuă culminant în mai târzia sa creaţie interbelică. Titlul Remember *exprimă şi el, la rândul său, detaliul unei închipuiri heraldice.[...] Ca şi în cazul* Pajerelor*, titlul acestei a doua creaţii a sale evocă tot o întruchipare heraldică. Iar aceasta se asociază cu sugestia aceleiaşi taine pecetluite.*

Şi aici, ca şi în Pajere*, termenul taină se mişcă amplu în toată gama ipostazelor şi referirilor sale [...].* Remember *este un adevărat poem al enigmei, desprins, dacă se poate spune, dintr-un fel de trăire heraldică, trăire pe care ne-o comunică însuşi titlul.[...] Prin urmare, în însăşi experienţa sa personală Mateiu Caragiale conexează ideea ascunderii, a feririi, a amuţirii, idee concretizată prin veşmântul criptic al limbii latine cu o proprie creaţie heraldică.[...]*

În această ordine am spune că viziunea heraldică se poate defini drept tainica hieratizare ce pluteşte deasupra miezurilor vieţii, extrăgându-le acestora nobila chintesenţă, proiectată într-o nebănuită transfigurare.

[...] Mateiu Caragiale ar reprezenta, într-o atare ipoteză, o variantă unică, neaşteptat de originală, a unei dominante trăiri poetice aşa-zise „moderniste", anume lupta dintre stricăciune şi elevaţie, care merge de la Baudelaire până la Arghezi şi mai departe.

Desigur că o certă frecventare a lui Barby d'Aurevilly nu poate fi trecută cu vederea în formaţia sa de cultivator al enigmei. Dar aceasta constituie numai o cristalizare depusă pe parcurs peste originara sa patimă heraldică. Ea dăinuie la Matei Caragiale încă din şcoală. „Din timpul

acesta datează temeinica sa orientare istorică şi heraldică“ *[...] Aici se descoperă punctul de unde a plecat cel mai de seamă poet al enigmei din literatura noastră.[...]*

La Pârvan, Blaga şi Mateiu Caragiale — la fiecare în felul său propriu — enigma este un principiu*, un resort iniţial.[...]*

Edgar PAPU, „Enigma“ în perioada interbelică*, în* Lumini perene, *Editura Eminescu, 1989, p. 326, 328, 330.*

Faptul că Mateiu Caragiale [...] nu şi-a adunat poeziile scrise între 1904 şi 1913, nu mai multe de 20, în volum în timpul vieţii (i s-au cules postum sub titlul Pajere*), deşi la apariţie în revista* Viaţa Românească *l-au entuziasmat pe Panait Cerna şi l-au bucurat pe tatăl său natural care nu-şi punea nădejdi în el (i-ar fi zis: „N-ai să fii nimic“ şi „Te înşeli amarnic bizuindu-te chiar pe cel mai mic sprijin din partea mea“, cum notează în 1931), e poate semnul că le socotea el însuşi simple exerciţii ce nu puteau rivaliza cu marile producţii ale epocii, cu neasemuitele* Flori sacre *ale lui Macedonski, spre a da un singur exemplu. Într-una din cele mai vechi poezii, datată 1904, evoca în forma sonetului* Curţile vechi*: „Adânc ca de o vrajă par ele adormite, /Pe iaz visează-ostrovul de sălcii despletite,/ Nu tremură o frunză, nu mişcă fir de iarbă, //Şi-n tăinuita culă, ţinând priviri viclene,/ Zâmbesc către domniţe boieri cu lungă barbă,/ Purtând pe naltă cucă surguci cu mândre pene.“*

Alte evocări, precum Călugăriţa*,* Boierul*,* Aspra*,* Înţeleptul*,* Cronicarul*,* Domniţa *şi îndeosebi* Trântorul*, cu portretul fanariotului becisnic, cu antereu, metanii, işlic şi hanger, seamănă în chip izbitor icoanelor din* Sonete patriarhale *de D. Teleor. Din* Singurătatea*, cu un epigraf din* Casanova *de Seingalt („Charme divine de mes loisirs, Solitude que tu m'est chère“) de reţinut mărturisirea unei „păgâne semeţii“: „Afară de trufie nimic n-avut-am sfânt“.*

Încă de la 28 de ani Mateiu I. Caragiale părăsi pentru totdeauna poezia, spre a se consacra prozei. De abia în 1921 publică în revista Viaţa românească *o nuvelă de numai 20 de pagini,* Remember*, apărută în volum separat în 1924. Este istoria unui tânăr englez, sir Aubrey de Vere, ce umblă noaptea pe străzile Berlinului sulemenit în albastru şi odată, travestit în femeie, ars pe faţă, înjunghiat şi aruncat*

în apa Spreei, nu se ştie pentru ce. „Îţi va părea ciudat, zice autorul, dar după mine unei istorii frumuseţea îi stă numai în partea ei de taină fără sfârşit, dacă i-o desvălui, găsesc că îşi pierde tot farmecul“. Perpessicius presupunea că Aubrey de Vere e o anagramă aproximativă din numele lui Barbey d'Aurevilly.[...]

Craii de Curtea-Veche*, opera prin care Mateiu I. Caragiale s-a impus, a apărut în* Gândirea *între 1926 şi 1928, apoi în 1929. Cartea nu poartă menţiunea roman şi este o suită de evocări sau portrete de crai, adică de dandy valahi, falşi voievozi, boemi dezmăţaţi, asemenea unui grec, Melanos, mergând prin Bucureşti cu cucă de domn pe cap, călare pe măgar, la mazilirea lui Grigore Ghica, însoţit de o ceată de cheflii, după o anecdotă publicată de I. L. Caragiale în* Vatra. *Unul e Paşadia, din neamul Măgurenilor, care pentru a se înălţa în ranguri n-au ocolit crima, intelectual dezabuzat, istoric erudit şi rafinat, purtând însă tarele provenienţei sale de venetic, nemulţumit cu ce-i oferise ţara de adopţiune. Altul, Pantazi, e urmaşul unor piraţi, al lui Zuani cel Roşu, împătimit de călătorii, nobil dezamăgit sentimental, visând frumuseţea. Acestor îngeri căzuţi, damnaţi, trufaşului cinic Paşadia şi orgoliosului neliniştit Pantazi, împinşi de o forţă obscură pe panta desfrâului, li se alătură autorul în intenţia de a scrie un „roman de moravuri bucureştene.“ Mateiu I. Caragiale e cel de-al treilea crai, cum nu se sfieşte să mărturisească sigur. Pantazi, zice el, „mi-aducea uneori aminte de acel tânăr englez a cărui tristă istorie (*Remember*) am scris-o.“ Drept martor şi călăuză pentru isprăvile pe care craii le întreprind serveşte secătura de Pirgu, prezentat ca as al destrăbălărilor, amic întâi al lui Paşadia, apoi şi al celorlalţi doi, mijlocitorul tuturor abjecţilor, adevărat agent al pierzării. În mâna lui Pirgu, craii devin nişte păpuşi de vicleim [...]*

Pirgu conduce pe cei trei în bolgia plăcerilor din cea mai deocheată casă bucureşteană, casa „adevăraţilor Arnoteni“, tripou, cârciumă şi bordel, prilej pentru autor de a înfăţişa o lume imundă, ce a parcurs întreaga scară a degradării morale până la cea mai îngrozitoare murdărie. Pictura în stil decadent a acestei atmosfere de viciu şi perdiţie, într-un limbaj încărcat de savori lexicale, dă cărţii lui Mateiu I. Caragiale un farmec unic, ferit de trivialitate prin nobleţea savantă a desenului şi poezia neasemuită a spovedaniei. De altfel, care pot fi

înţeleşi şi ca exponenţi ai naratorului par porniţi în căutarea lor înşişi, în spaţiu, în timp şi în viaţă, hotărâţi de a se mântui prin acceptarea voluntară pe pământ a muncilor purgatoriului sau chiar ale internului. Paşadia sucombă în braţele Raşelicăi Nahmanson, femeia lipitoare, Pantazi pierde pe Ilinca Arnoteanu, acest crin din mocirlă, ca altădată pe Wanda, predestinat să rămână cavaler rătăcitor, supravieţuieşte doar scriitorul prin creaţia şi demonul său, Pirgu [...]

Într-adevăr, însoţindu-l, scriitorul află despre urmaşii marelui vornic Barbu Arnoteanu, despre Sultana, nebuna care latră la lună, mama lui Maiorică, stăpânul casei, şi sora lui vitregă, Pulcheria, despre soţia lui Maiorică, Elvira, şi cele două fete ale ei, trupeşa Mima şi tembela Tiţa, cotoşmanele şi armăsăroaicele, ca şi despre Masinca Drânceanu, „divina ţaţă." Simpla observaţie n-ar fi fost totuşi de-ajuns spre a transcrie apostrofa lui Pirgu, dacă Mateiu n-ar fi moştenit geniul autorului lui Kir Ianulea [...].

Autorul îşi justifică gustul pentru o astfel de lume cu un citat din Raymond Poincaré, fostul preşedinte al Franţei: „Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de l'Orient, où tout est pris à la légère..."[...].

Alexandru PIRU, Mateiu I. Caragiale, *în* Istoria literaturii române de la început până azi, *Editura Univers, B., 1981, p. 386–390.*